

Kaňáková Hladíková, Ludmila

Závěry

In: Kaňáková Hladíková, Ludmila. *Posteneolitická štípaná industrie na Moravě*. Měřínský, Zdeněk (editor); Klápště, Jan (editor). 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2013, pp. 249-251

ISBN 978-80-210-6421-8

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/129711>

Access Date: 24. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

ZÁVĚRY

Předkládaná práce prezentuje rozsáhlou variační šíři metod použitelných k analýze štípané industrie v chronologickém rámci mladšího pravěku. Metodické postupy byly použity v logické návaznosti od analýzy samotných hmotných pramenů přes analýzu jejich technologických a distribučních vztahů, funkční analýzu metodou traseologie a experiment až po identifikaci jejich možného symbolického významu. Výsledky analýz rehabilitují význam štípané industrie pro archeologické poznání starší doby bronzové a přináší i jisté poznatky k mladším obdobím, kdy se již tento typ hmotné kultury vyskytuje sporadicky. Cílem této práce nebylo jen zhodnotit dostupné soubory, ale pokusit se na základě nových zjištění přispět i k osvětlení některých aspektů samé civilizace doby bronzové na Moravě. Závěrečné „nadrámkové“ kapitoly mohou být jistě chápány jako spekulativní, vychází však z autorčina dlouholetého studia nadstavbových jevů v archeologických pramenech s rozsáhlým využitím pramenů jiných společenských věd.

Morfotypologický rozbor přinesl základní zhodnocení souborů jednotlivých chronologických úseků. Pozornost byla věnována především souborům starší doby bronzové, které pro svou početnost skýtají největší možnosti databázového zpracování. Znaky byly obvykle hodnoceny i s ohledem na možné rozdíly mezi únětickou a věteřovskou industrií. Na základě analýzy lze konstatovat výhradní používání místních surovinových zdrojů, především z oblasti Krumlovského lesa na jižní a střední Moravě a silicítů glacienních sedimentů ve Slezsku s dosahem distribuce na střední Moravu. V omezené míře je rovněž doloženo sbírání suportů na starších (neolitických či eneolitických) sídlištích. Na rozdíl od předchozích období s oblibou surovin jennozrných a snadno štípatelných jsou ve starší době bronzové preferovány suroviny o něco hrubší, rezistentnější k opotřebením. Technologie exploatace jader je převážně úštěpová, čepelová těžba je mimo oblast Krumlovského lesa zcela zanedbatelná. Exploatována jsou jak jádra objemového konceptu, tak jádra plochá. Výrazné je zastoupení nepravidelného sbíjení obou typů jader, které sílí ve věteřovském období. Specifickým morfotypem debitáže starší doby bronzové je dvoulicí (janus) úštěp. Zjevně oblíbené byly také suporty s kortikálním nebo přirozeným bokem. Představě povolna zanikající skupiny hmotné kultury odporuje vysoké zastoupení retušovaných nástrojů (29,8 %) a poměrně malé zastoupení opotřebených a místně retušovaných typů (celkem 10,3 %), a to i navzdory faktu, že do analýzy bylo zařčleno několik obsáhlých dílenských souborů. Morfologicky i početně nejvýraznější skupinou retušovaných nástrojů byly nástroje s řeznou funkcí a bokem opozitním pracovní hraně (nože, pilky, srpovky). S výrazným odstupem byly zastoupeny další kategorie, jako jsou dlátka a drasadla, dále pak škrabadla, vruby a zoubky nebo zobce. Pracovně byla také vyčleněna skupina dvojjzobců, jejíž opodstatnění bude třeba v dalším výzkumu sledovat. Militaria tvoří specifickou, poměrně malou skupinu

(šipky, dýky), která většinou pochází z hrobových celků. V souvislosti s potenciálním symbolickým významem srpovek bylo zjištěno téměř výsadní omezení výběru suroviny na rohovec typu Krumlovský les I, jen s omezeným použitím rohovec brekcie téměř výhradně ve věteřovském období. Základním morfotypem srpovky je bifaciální retuš pracovní hrany a opozitní retušovaný bok. Unifaciální srpovky a srpovky s kortikálním nebo přirozeným bokem jsou zastoupeny minimálně. Nápadně zde vystupuje neekonomičnost invazivní bifaciální a bilaterální retuše. Méně nápadně se projevuje tento jev i u pilek. U škrabadel byl zjištěn výrazný ústup ve věteřovském období.

Při analýze štípané industrie z mladších období lze pozorovat významný přerov v množství nálezů ze střední doby bronzové. V období popelnicových polí lze sledovat jistou renesanci zájmu o štípanou industrii, kterou lze předběžně vztáhnout k obnově aktivity v Krumlovském lese a na Blučině. Nelze zastírat, že jednoznačné zhodnocení štípané industrie velatické kultury zatím není možné. Všechny větší soubory pochází z nejistých nálezových okolností. Charakter industrie je velmi blízký starší době bronzové a na základě dostupných dat nelze zatím vyvrátit podezření z intruze, jakkoli o ní dostupná fakta nesevědí. Až v období starší doby železné lze sledovat výraznější morfologické odlišení štípané industrie lužické a středodunajské oblasti. Štípaná industrie v období protohistorie a raného středověku již vzhledem ke své zjevně neutilitární funkci neposkytuje pro morfotypologickou analýzu žádnou oporu. V tomto období je industrie z povrchu starších sídlišť především příležitostně manipulována, translokována nebo redeponována v symbolických souvislostech. Použití ve funkci křesadla je doloženo jen minimálně.

Dynamická analýza sledovala rozdíly mezi zastoupením jednotlivých stadií těžby mezi dílenskými soubory z oblasti zdrojů a ze sídliště nepříliš vzdáleného exploatační oblasti. Porovnány byly dvojice s exploatací dvou různých surovin. Ve dvojici lokalit s exploatací jader rohovec typu Krumlovský les byly zjištěny znaky diferenciacce výrobních fází. Přímo na zdrojích se ukazuje pravidelnější a ustálenější exploatační vzorec, aplikace paralelní (ovšem nečepelové) exploatace jádra se znalostí hřebenové preparace a výraznější tendence k vytěžování jader až do zbytků či zlomků. Není zde doložena výroba dvoulicí debitáže. V poloze od zdrojů vzdálenější je patrný opačný trend. Dokladů paralelní exploatace a hran je poskrovnu, hrany jsou nepravidelné a semikortikální. Naopak je doložena výroba dvoulicí debitáže, která byla odnesena jinam. Na místě zůstala jen rezidua této techniky, úštěpy s ventrálním negativem. Porovnání souborů s exploatací jader moravského jurského rohovec, pravděpodobně z výchozu Švédské valy potvrdilo zcela okrajový, lokální a epizodický význam této suroviny ve starší době bronzové. V poloze přímo na zdrojích není žádná výrobní aktivita v souvislosti s místní surovinou doložena. O tom, zda

docházelo k podpovrchové těžbě, nejsou dosud spolehlivé doklady. Ze vzdálenější polohy pochází soubor charakterizovaný jednoduchými exploatačními schémata, vyšším zastoupením reparací a prakticky nepřítomnými projevy paralelní exploatace jádra. Surovina byla zjevně donášena prakticky bez úpravy, jak lze soudit z vysokého zastoupení kortikální debitáže. Cílové produkty byly odneseny jinam. Analýza dokládá význam oblasti Krumlovského lesa jako místa udržování tradičních výrobních dovedností. Zatímco reparace v této oblasti odstraňovaly kazy suroviny, reparace v poloze exploatace rohovce Švédských valů / MJR odstraňovaly technologické chyby. Pouze v oblasti Krumlovského lesa byly doloženy pravidelné hřebenové hrany, zastoupení debitáže s paralelními negativy a jistý podíl podélných suportů.

Analýza operačního řetězce štípané industrie starší doby bronzové prokázala převahu podpovrchové těžby suroviny v oblasti Krumlovského lesa a jen marginální význam jiných zdrojů a povrchových sběrů. Surovina byla v místě zdroje dekortikována a případně byla provedena preparace hřebenovou úpravou. Technologické řízené přepálení (*heat treatment*) se nepotvrdilo, pokud bylo zkušebně v malém rozsahu testováno, bylo od něj brzy upuštěno, protože pro ne zcela homogenní rohovcové hmoty je nevhodné. Větší část jader byla exploatována přímo v místech zdrojů nebo v nejbližším okolí. Část jader a část cílových produktů (nekortikální debitáže i debitáže s podílem kůry) byla distribuována dál od zdrojů. Až na sídlišťích probíhala výroba dvoulicí debitáže, která však na těchto místech nezůstávala, ale byla distribuována dál. Výskyt dvoulicí debitáže a výskyt ústěpů s ventrálním negativem se překrývá jen minimálně (na pěti sídlišťích a vždy jen jedním kusem). Větší část technologických postupů aplikovaných na běžných sídlišťích vykazuje utilitární a praktické zaměření na co nejmenší investici energie a času a co nejergonomičtější produkt. S tím souvisí i výběr suportů podle funkčního určení (přirozené a kortikální boky pro nástroje řezné, vysoké přirozené boky stíradel a dlátok, bikonvexní dvoulicí debitáž, příčně či podélně zvlhčená debitáž nebo debitáž s výraznými konkavitami či hřbítky pro oporu prstů). Upevnění do násady není možné doložit, s výjimkou kategorií militarií (projektily, dýky). Zdá se, že řada cílených úprav nebo preferovaných vlastností suportu svědčí proti upevňování nástrojů do násad. Řezné nástroje bez opozitivního boku jsou zastoupeny minimálně, zvláště u srpů bez boku však musíme vzhledem k jejich intenzivnímu mnohahodinovému používání (doloženému leskem) nějaké upevnění předpokládat. Pouze šest nástrojů disponovalo úpravou v podobě řapů či vrubů, které můžeme chápat jako úpravu pro vložení nástroje do násady. Jejich typologické spektrum je však zcela nahodilé, takže nástroje v násadě netvoří žádnou ucelenou funkční skupinu. Identifikace reutilizací a remodelací je problematická; úspěšně ji lze doložit prakticky jen u srpovek, které vzhledem ke své funkci nemohly kombinovat více pracovních hran současně, a nelze je tedy charakterizovat jako dvojité nebo kombinované nástroje. Použití různých hran muselo být následné. U srpovek byla také konstatována výraznější fragmentarizace než u ostatních typů nástrojů. Bylo vyloučeno, že by vyšší lomivost souvisela s podélností suportů. Lze tak konstatovat, že u srpovek shledáváme doklady záměrné skartace. Symbolické depozice štípané industrie lze identifikovat kromě uložení v hrobě a v souvislosti s částmi skeletů, zrnotěrkami a kumulacemi

zrna. Nejpozději v závěru starší doby bronzové se objevuje první depot kamenných srpovek v symbolických souvislostech (Šumice). Depot srpovek ze Zelené Hory (mladší fáze únětické kultury) nebyl k analýze získán, autorka tedy nekomentuje jeho udávanou čepelovost ani typologické určení. O náznacích symbolických aspektů depozice není nic bližšího uváděno.

Traseologická analýza provedená RNDr. Duškovou Šajnerovou koresponduje s funkčním určením artefaktů na základě morfotypologie. Byla potvrzena funkce nového morfotypu starší doby bronzové – nože s neretušovaným ostřím. Analyzované pilky byly překvapivě identifikovány jako řezací nástroje na (tvrdší) kůži. Analýza boku srpovky nepřinesla informace o možném upevnění do násady, vrstva rezidua je distribuována mimo možnou zónu upevnění.

Experiment pravěké sklizně obilovin prokázal, že nejefektivnějším typem ostří je vždy ostří neretušované a srp s minimálními úpravami je k práci zcela postačující. Dále byla změněna doba potřebná k vývoji srpového lesku, přitom můžeme konstatovat, že vývoj tohoto typu opotřebení na rohovcové surovině je pomalý, surovina je značně rezistentní a souvislý vyvinutý až slinutý lesk pracovní hrany srpovek může být dosažen až v řádu desítek hodin. Srpovky byly používány bez násady i bez ochrany rukou, používání bez upevnění bylo ověřeno jako možné, ruka (zvláště sběrná ruka) však pravděpodobně musela být chráněna. Nejefektivnějším žacím pohybem u všech typů ostří se ukázalo několik jednosměrných řezů k sobě. Diagonální pohyb se naprosto neosvědčil, sekání bylo jen doplňkové a předcházelo vlastnímu řezacímu pohybu.

Prostorové studie intrasite modelu na Blučině-Cezavách byly přes postižení polohy jistými svahovými pohyby úspěšné v identifikaci některých zón aktivit včetně možné superpozice zón různého určení z únětického a věteřovského období využívání návrší. Identifikována byla (pracovně věteřovská) zóna záměrné skartace artefaktů (především srpovek) překrývající starší (pracovně tedy únětickou) zónu praktických sídlišťních aktivit (zpracování dřeva, kosti, kůže). O něco níže byla zjištěna kumulace nástrojů v okolí kúlové stavby.

Distribuční modely v rámci rozšíření oikumeny kultur starší doby bronzové na Moravě přinesly doklady omezení některých technologických (čepelových a podélných suportů, dvoulicí debitáže) i typologických (srpovky, škrabadla, drasadla, militaria) prvků. Znaky pokročilejších technologií (hrany jádra, podélné suporty, čepelové negativy na jádrech) se koncentrují především v okolí Krumlovského lesa. Archaické morfotypy (drasadla, škrabadla) se omezují zejména na jihomoravskou část oikumeny. Ani srpovky nebyly distribuovány do oblasti rozšíření oikumeny ve věteřovském období. Distribuce srpovek poukazuje na nápadný symbolický a kulturní význam blučinského návrší, vezmeme-li v úvahu všechny výsledky vztahující se k tomuto morfotypu (neutilitární estetizující úprava, výhradní původ suroviny v Krumlovském lese, doložené záměrné skartace, symbolické depozice).

Na základě všech získaných informací bylo možno rekonstruovat fáze přerodu neolitické společnosti ve společnost civilizace pokročilé doby bronzové. Na základě dokladů studia štípané industrie můžeme sledovat fáze zániku kulturní symboliky eneolitické tradice a nástup „moderních“ kulturních jevů. Na základě analýzy pramenů ke kulturním tradicím lze konstatovat, že kulturní impakt kultury se šňůrovou keramikou byl

zcela zanedbatelný (v kontrapunktu k jejímu zřejmě významnému impaktu genetickému), zatímco u kultury se zvoncovitými poháry vidíme přesně opačnou situaci. Kulturní vliv jejich nositelů byl absorbován autochtonním neolitickým substrátem, jehož kulturní či symbolická struktura byla v důsledku toho výrazně modifikována, i když charakteristické projevy se nezměnily (zemědělská kultura vstřebala kulturní strukturu prestižních kamenných artefaktů a jejich roli v cyklické obrodě a aplikovala ji na srpové nástroje).

Závěrečné úvahy o možnostech hlubšího vhledu do charakteru společnosti doby bronzové na Moravě vychází z metodologických směrů v našem prostředí málo aplikovaných. Možná tedy vzbudí jistou kritiku ze strany odborníků na dobu bronzovou. Autorka si nečiní ambice na převratné řešení, ale spíše nabízí svoje výstupy a úvahy k dalšímu využití ve specializovaném studiu společnosti doby bronzové. Uvedené závěry nepostulují z pozice badatele zabývajícího se zvláště dobou bronzovou jako celkem, ale z pozice badatele, který se dlouhodobě zabývá nadstavbovými jevy v pravěku. Jakékoli připomínky vedoucí ke zpřesnění předkládaných interpretací jsou vítány, neboť teorie o nadstavbových jevech by měla vždy vyplýnout z širší odborné diskuse.

Sledování jevů ve štípané industrii doby bronzové z hlediska etnoarcheologie identifikuje kulturně symbolický smysl produkce těchto artefaktů, který se udržuje navzdory efektivitě práce. Udržování tradičních znalostí a dovedností v oblasti Krumlovského lesa a praktický monopol tamních výrobců pro celou jižní Moravu naznačuje existenci specializované komunity výrobců, která je konstituována jako specifická sociální skupina. Protože takový stupeň monopolní a specializované výroby předpokládá již existenci institutu učednictví a zasvěcení, bylo by možné přičíst extrémní množství našťipaných rohovců v Krumlovském lese, z nichž cílové produkty prakticky nebyly odnášeny a distribuovány dále, právě dlouholeté praxi učedníků. Smyslem této praxe nebylo jen samotné zvládnutí technologických principů, ale i vytvoření mechanismů tělesné zkušenosti, odhadu, rutinního zvládnutí úskalí nekvalitní suroviny a v neposlední řadě i schopnosti své prestižní dovednosti předvést. Předvádění výroby prestižních artefaktů na veřejnosti je neoddělitelně spojeno s výrobní praxí specializované technologicky náročné výroby (recentně například kovářství). Provázání prestižních artefaktů s tradičními religiálními strukturami na jedné straně odůvodňuje existenci takového výrobního společenství a na druhé straně přirozeně podporuje i profánní využívání jejich běžné produkce. Zároveň instituce „přítomné minulosti“, udržování tradice pevně definované religiálními kánony zvyšuje výlučnost a prestiž komunity.

Analýza religiálních struktur doby bronzové již vychází ze samotné štípané industrie jen volně. Využívá především – na základě analýzy štípané industrie – jasně vyprofilovaného zdroje této kulturní tradice a doklady jejího postupného modifikování a posléze opouštění. Analýza je založena na identifikaci základních religiálních struktur všech tří složek podílejících se na kulturním obrazu doby bronzové na Moravě, tedy neolitického substrátu, adstrátu KZP s prolínáním do starší doby bronzové a kulturního vlivu civilizací pokročilé doby bronzové v jihovýchodní Evropě sledovaného na indoevropských mýtech.

Výsledkem analýzy je chronologické vymezení začátku pronikání modernějších mytologických schémat indoevropské

jazykové skupiny. V proměnách neolitické obrodné struktury Déméter – Koré – Hádes dokládají jistou změnu již první de pozice srpů (v období věteřovské kultury), zatímco přesun fragmentarizace zástupného objektu Koré (idol, klas, živá obětina) na fragmentarizaci zástupného objektu Háda (srpovka) můžeme zřejmě přičíst již vlivu KZP, s indoevropským impaktem zjevně nesouvisí. K proměně archetypu bojovníka dochází v průběhu střední doby bronzové, kdy zjišťujeme doklady popíjení esoterické substance typu sómy (picí servisy) a mizí doklady víry ve zmrtvýchvstání prostřednictvím kontaktování chthonických sil (dolování, aktivita v jeskyních, kamenné elementy konstrukce a výbavy hrobu aj.). Současné opuštění Blučiny i Krumlovského lesa na počátku střední doby bronzové a současné obnovení aktivit na obou polohách v mladší době bronzové svědčí o násilném přerušení archaických tradic. Sem zřejmě můžeme pokládat (politicky motivované) převzetí nových religiálních struktur elitou. Religiální struktury prožívané běžným obyvatelstvem zřejmě poté pozvolna vyznívaly a zjednodušovaly se ještě v průběhu starší doby železné (kamenné artefakty v hrobech, importy srpovek do již cizorodého lužického prostředí).